

El turisme com a element transformador del paisatge mediterrani de la Costa Brava

Estudi del complex turístic "Costa d'Aro" de l'arquitecte Antoni Bonet i Castellana

Tourism as a transforming element of the Mediterranean landscape of the Costa Brava

Study of the "Costa d'Aro" tourist complex by the architect Antoni Bonet

Tarradas-Martínez, Laia

Universitat de Girona (Espanya), tarradaslaia@gmail.com

Abstract

Costa Brava has been a major point of attraction for both local and foreign visitors since 1900. The shift towards mass tourism in the 1950s led to a series of urbanization projects that altered parts of this Mediterranean landscape. This article focuses on a tourist project by architect Antoni Bonet: the Costa d'Aro complex in Platja d'Aro. The main objective is to bring to light unpublished material that connects this architecture from the 1950s with the transformation of our Mediterranean landscape. In addition to analysing the Costa d'Aro project, it is also related to others that have had little impact in all the research conducted to date, revealing common elements that define the architect's own way of designing the landscape.

Keywords: *Turistic Boom, Garden City, landscape, Bonet-Castellana, Costa d'Aro.*

Resum

La Costa Brava ha sigut un important punt d'atracció per a totes les mirades, tant locals com estrangeres, des de principis de segle. El canvi tendencial cap a un turisme massiu al voltant dels anys 50, provoca una sèrie de planejaments i urbanitzacions que van modificar part d'aquest paisatge mediterrani. Aquest article d'investigació es focalitza en un projecte turístic, de l'arquitecte Antoni Bonet i Castellana: el complex turístic Costa d'Aro a Platja d'Aro. La finalitat principal és treure a la llum material inèdit que relaciona aquesta arquitectura turística dels anys 50-60 amb la transformació del nostre paisatge mediterrani. A més d'analitzar el projecte Costa d'Aro com a cas d'estudi principal, també se'l relaciona amb d'altres que han tingut poca repercussió i reconeixement al llarg de totes les investigacions realitzades fins a dia d'avui, descobrint uns elements en comú que defineixen una manera de projectar i tractar el paisatge pròpia de l'arquitecte.

Paraules clau: *Boom turístic, Ciutat Jardí, paisatge, Bonet-Castellana, Costa d'Aro.*

El turisme a la Costa Brava

A inicis del segle XX, la Costa Brava tenia com a únics visitants algunes famílies adinerades de la província de Girona i burgesos barcelonins, degut a la dificultat per accedir a les zones més properes a l'abrupta costa gironina (Ramos, 2013).

El ferrocarril és una peça clau per comprendre el moviment del turisme a la costa catalana, ja que l'accidentat relleu i la dificultat d'accés no permetia arribar més lluny de les poblacions properes a la comarca del Maresme, com Blanes o Lloret (Ramos, 2013).

Els principals punts d'atracció pels turistes eren els banys, balnearis i aigües de mar presents a les ciutats costaneres, ja que entre les classes acomodades es promocionaven les propietats sanadores de l'aigua termal. No va ser fins a la Primera Guerra Mundial que, la burgesia que s'havia enriquit gràcies a la neutralitat d'Espanya i l'exportació de productes, va començar a construir noves infraestructures pels turistes, per tal de complementar aquestes ciutats balneari amb hotels de luxe, casinos, jardins botànics i termes amb instal·lacions esportives (Ramos, 2013).

La preocupació pel paisatge i per la relació de la ciutat amb la natura, va afavorir l'adopció d'un model urbanístic de tipus Ciutat Jardí¹, amb el qual es comencen a construir les primeres urbanitzacions i complexos turístics al marge d'aquestes ciutats balneari i a prop del mar, com per exemple el projecte d'urbanització de S'Agaró (1924-1929) o la urbanització de "Els Pins" a Blanes (1925-1926).

"Costa de Levante" correspon al nom que se li donava a la costa gironina abans d'anomenar-la Costa Brava. No va ser fins a l'any 1924 que van promocionar-la com a l'actualitat, representant les particularitats del paisatge accidentat, amb penya-segats i platges rocoses. En aquest moment, creix exponencialment el pensament d'explotació turística del litoral gironí. I no és fins al 1927 que aquesta nova "Costa Brava" comença a fer-se popular a la província de Barcelona gràcies als grups excursionistes, els quals tenien accés en autocar fins a Blanes, Lloret i Sant Feliu de Guíxols.

Amb l'Exposició Universal de Barcelona l'any 1929, s'aconsegueix captar l'atenció internacional amb la promoció de la Costa Brava, organitzant exposicions artístiques, de fotografia i divulgació a través de revistes i fullets. Així doncs, l'any 1931 la Generalitat de Catalunya considerava com a prioritària la planificació del territori de la Costa Brava (Ramos, 2013: 117).

La Gerra Civil Espanyola (1936-1939) va significar un fre per a tots aquests nous pensaments que acabaven de sorgir amb relació al turisme. La postguerra va comportar una situació d'autarquia que evitava les relacions amb els països estrangers, dificultant molt el progrés de les noves Ciutat Jardí que s'havien iniciat pocs anys abans. Després de la Segona Guerra Mundial (1939-1945), la Guerra Freda i el consegüent canvi en la política internacional van propiciar que des del 1951 comencés a arribar ajuda econòmica nord-americana. La necessitat de reformes estructurals en l'economia era tan evident que finalment, es va dissenyar el Pla d'Estabilització del 1959. Aquest tractava de liberalitzar l'economia, iniciant un període de "desarrollismo" que va accelerar el creixement econòmic a Espanya.

---

¹ El gran promotor del model anglès de Ciutat Jardí a Catalunya va ser Cebrià Montoliu, qui va impulsar la fundació de la Societat Cívica Ciutat Jardí el 1912 i va publicar la revista *Civitas*, per difondre els ideals i les teories d'Ebenezer Howard.

Aquest context favorable va permetre l'entrada massiva de turistes estrangers, tant a Espanya com a les costes catalanes. A més, la reforma laboral espanyola del 1931 que permetia als treballadors gaudir de vacances pagades, va comportar un gran augment dels mateixos turistes espanyols a l'estiu que buscaven el Sol i la platja, originant el conegut com a "boom turístic" dels anys 50.

La necessitat de reformar els planejaments urbanístics va sorgir a causa del canvi de tendència dels treballadors, que es podien permetre vacances a l'estiu per a tota la família i comprar segones residències a primera línia de mar. Pels arquitectes que havien quedat aturats per les guerres recents i sense referents on aferrar-se, va ser tot un repte projectar els nous espais urbanístics i d'habitatges per a la vida estiuenca basant-se en uns models de ciutat que ja havien quedat obsolets.

L'estada a l'Argentina de l'Antoni Bonet, entre els anys 1938 fins al 1963, li va permetre projectar una sèrie d'urbanitzacions turístiques que van captar l'atenció internacional per la seva radical modernitat². En poc temps, va convertir-se en un arquitecte molt reconegut a l'Amèrica del Sud i també a Catalunya, sent un referent de l'arquitectura turística per tots aquells joves arquitectes catalans que tot just començaven a afrontar el problema.

La Costa Brava va passar a ser un territori d'experimentació per acollir aquest nou model de ciutat pensada pel turisme, comportant discussions sobre com integrar aquesta arquitectura al paisatge natural i en contacte amb la ciutat existent.

En relació amb els projectes urbanístics i turístics de l'Antoni Bonet, hi ha diversos articles d'investigació, tesis i fins i tot llibres que fan el recorregut dels seus projectes tant a Espanya com a l'Amèrica del Sud. Bonet es va vincular des de la seva joventut als cercles d'arquitectures modernes que propulsaven la renovació de l'arquitectura i va participar activament al GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al progrés de l'arquitectura contemporània), va assistir a diverses jornades del CIAM (Congressos Internacionals d'Arquitectura Moderna), a més d'haver col·laborat amb grans arquitectes com Le Corbusier, Josep Lluís Sert i Torres Clavé, entre d'altres. A l'Argentina, va impulsar la creació del Grupo Austral, i va desenvolupar una destacada carrera professional tant en l'àmbit arquitectònic com urbanístic.

Les anàlisis i estudis sobre en Bonet fan referència, en la gran majoria, als projectes que va realitzar per Barcelona i les afores. Però pel que fa a la Costa Brava i Bonet, gairebé no hi ha cap estudi que aprofundeixi en els seus projectes turístics fora dels habitatges unifamiliars. Segurament és degut al fet que varis dels projectes turístics que hi va començar, no es van executar o bé van assolir només concrecions parcials. A més, les construccions d'habitatges unifamiliars com "La Ricarda", i els edificis d'apartaments i oficines com les torres Urquinaona i Cervantes, o l'edifici Mediterrani així com el Canòdrom de la Meridiana, obres molt reconegudes i premiades de gran èxit internacional, van acabar fent ombra a la resta de projectes i planejaments.

Així doncs, la finalitat d'aquest treball és aconseguir treure a la llum les casuístiques del complex turístic Costa d'Aro de Platja d'Aro i relacionar-lo amb altres projectes que segueixen les mateixes particularitats, fent èmfasi a l'impacte i la influència posterior que aquest ha suposat per a la conformació del paisatge mediterrani de la Costa Brava.

---

² L'àmplia experiència de Bonet en el camp de la urbanització turística es va consolidar amb els reconeguts projectes de Punta Ballena (1945), Nechochea-Quequén (1952), Cap de Salou (1960), la Manga del Mar Menor (1961), etc (Álvarez i Roig, 1999).

1. Metodologia

El treball es relaciona directament amb el sorgiment del “boom turístic” dels anys 50. Per poder entendre el context històric i quines dificultats van tenir els arquitectes i urbanistes a l'hora de projectar les construccions turístiques, ha sigut necessària una intensa investigació sobre l'impacte del turisme entre els anys 1920 i 1960.

Per a fer-ho possible, aquesta investigació no només se centrarà i analitzarà detalladament el complex turístic Costa d'Aro, sinó que també abordarà altres projectes turístics d'en Bonet i de la costa catalana dins del mateix context, com per exemple: el Pla Parcial d'ordenació d'Aigua Gelida (1965), el projecte “Solana d'Aro” (1962) i la urbanització de Cap de Salou a Tarragona (1960).

La metodologia històrica qualitativa utilitzada, amb un enfocament crític i interpretatiu, combina diversos coneixements procedents d'àmbits històrics, arquitectònics i urbanístics, essent així un estudi multidisciplinari, analitzant la normativa que regeix l'àmbit de l'edificació, a més d'eines de tipus projectual, com la crítica del projecte arquitectònic.

La investigació es basa en recollir tota la informació corresponent als projectes anomenats anteriorment. La recerca es fa a través dels documents oficials de la memòria dels projectes redactada pels mateixos arquitectes, de les actes de les sessions i resolucions per part de l'ajuntament, i d'una revisió bibliogràfica de les revistes i premsa de l'època que tracten la Costa Brava, així com dels estudis sobre l'obra turística de l'arquitecte Antoni Bonet. A més, es requereix de l'observació de camp del projecte Costa d'Aro, ja que una part important d'aquest es va construir i és de fàcil accés.

Si bé és cert que els diversos projectes d'en Bonet relacionats amb el turisme van tenir més impacte a determinats indrets de la península Ibèrica com “La Manga del Mar Menor” a Murcia o la urbanització d'Atamaría a Murcia, aquest treball se centrarà en uns projectes que no han rebut gaire atenció per part dels investigadors, i portarà a la llum materials inèdits que no han estat publicats. El treball reivindica que el paisatge de la Costa Brava ha sigut treballat i reinventat al llarg dels anys, donant un espai en el temps i en la història als projectes turístics de Bonet, de manera que es faci evident la importància d'ells en l'adaptació d'aquest paisatge mediterrani tan característic de la nostra costa.

2. Antoni Bonet i l'arquitectura turística

Antoni Bonet i Castellana (1913-1989) va començar la seva formació en arquitectura a Barcelona l'any 1929. Durant la seva època universitària va començar a treballar al despatx de Josep Lluís Sert i Torres Clavé, on va rebre la seva primera formació racionalista. Va participar en el concurs ACTAR (1935) guanyant el segon premi, fet que li va permetre promocionar-se i assistir al IV CIAM on va conèixer grans arquitectes com Alvar Aalto i Le Corbusier.

L'any 1936, just abans de l'esclat de la Guerra Civil Espanyola i en un moment el qual predominava el Moviment Modern a tot Europa, va poder finalitzar la seva carrera a diferència d'altres companys que van néixer uns mesos més tard que ell, i sense esperar al seu diploma oficial d'arquitecte, va viatjar a París per a treballar al despatx de Le Corbusier.

Dos anys més tard, la seva motivació per començar a construir, l'excés d'arquitectura únicament teòrica que abundava a París i la presència de familiars i amics a l'Argentina, el van fer abandonar la ciutat francesa per anar-se'n a Buenos Aires. A finals de l'any 1938 funda el Grup Austral juntament amb altres arquitectes joves com Jorge Ferrari Hardoy i Juan Kurchan, entre d'altres.

Bonet va començar a prendre consciència dels problemes del país i a manifestar-se sobre l'arquitectura individual i col·lectiva, interessant-se també pel plantejament de grans problemes urbanístics del territori. És en aquest moment quan es focalitza en temes d'urbanisme, de plans regionals i d'habitatge, amb la intenció de pressionar a les autoritats per desbloquejar la inèrcia urbanística que emergia a l'Argentina:

“[...]la esencial circunstancia de nuestra juventud histórica y la de nuestra venturosa paz, nos sitúan en la obligación moral de crear nuevas formas de vida anticipándonos a cuanto de proyecto y de ensueño subsiste aún en un mundo de pueblos en llamas y ruinas”. (Álvarez i Roig 1999: 28)

Durant els següents anys a l'Argentina, va realitzar un conjunt de projectes urbanístics i d'habitatges, promovent cada vegada més els valors del treball, esbargiment del cos i de l'esperit, la circulació i la relació amb el paisatge.

L'any 1940, el Grup Austral participa al Pla regulador de Mendoza per intentar aplicar eines de gestió urbana a l'Argentina. En aquest planejament també hi participa el mestre suís Le Corbusier, amb la intenció d'incorporar-se a l'equip i així facilitar el seu exili degut als esdeveniments de la Segona Guerra Mundial.

El 1942, Bonet forma part de la fundació d'OVRA, una “Organización de la Vivienda Integral en la República Argentina”. La motivació per crear aquesta organització prové de les idees que havia suggerit prèviament Le Corbusier, insistint per crear un “Comité Cívico” capaç d'agrupar a tots els personatges que defensaven les seves idees urbanístiques i fer front als problemes contemporanis de l'Argentina.

Per a Bonet, la renovació urbana de la ciutat moderna passava per la relació entre l'edifici i la naturalesa:

“Debemos plantear las bases esenciales para que la nueva vivienda integral haga posible que el hombre moderno recobre el suelo: su contacto con la tierra y la naturaleza; que recobre, en fin, la alegría de vivir la libertad espacial y el goce estético con el espectáculo de la nueva arquitectura [...]”.(Álvarez i Roig 1999: 30)

Un exemple de projecte turístic que va fer a l'Amèrica del Sud són les obres de “Punta Ballena” a Uruguai. El 1945, Bonet va fer amistat amb la família propietària dels terrenys i es va establir durant tres anys a Punta Ballena per projectar i començar les obres de la urbanització, situada entre la platja, el mar i la serra. Per primera vegada, aconseguia construir una urbanització turística sense la necessitat de tenir un passeig marítim que frenés la relació entre les construccions i la platja. Les intencions de Bonet, similars a la resta de projectes turístics que va plantejar posteriorment, eren anteposar la bellesa del lloc i del paisatge, per sobre de la mateixa construcció arquitectònica.

Uns anys més tard, el jove arquitecte Josep Puig Torné es converteix en un punt clau per a la tornada d'Antoni Bonet a Catalunya. Puig Torné va rebre l'encàrrec l'any 1958 d'un projecte turístic a Platja d'Aro, i degut al gran prestigi que Bonet ja tenia en aquesta època com a especialista en urbanitzacions turístiques, Puig Torné va demanar-li consell en una emotiva carta (Guerrero 2020: 2). Un any més tard, Bonet va obrir un despatx a Barcelona i ambdós es van associar, després de rebre nombrosos projectes a la costa catalana.

Antoni Bonet retorna a Catalunya en un context on el turisme ja havia agafat molta importància. Aquest creixement, comentat anteriorment, va esdevenir a partir de la Segona Guerra Mundial, quan la reforma laboral establia les vacances pagades a la classe treballadora i l'abast de l'automòbil permetia arribar a tots els indrets de la Costa Brava.

La magnitud del creixement del turisme i de la població era similar a la que el mateix Bonet va viure a Buenos Aires des de l'inici del seu viatge, facilitant un transvasament de conceptes entre ambdues experiències que va permetre aportar coneixement i eines per a la nova arquitectura turística catalana.

Algunes de les preguntes que aquest treball tractarà de respondre són: si es podrien identificar uns elements en comú entre el cas d'estudi principal (Complex turístic Costa d'Aro) de Bonet i altres de caràcter turístic a la Costa Brava, i com aquesta arquitectura i urbanisme van influenciar la conformació física posterior del paisatge mediterrani.

3. Resultats

1963. Platja d'Aro. Complex turístic "Costa d'Aro". A. Bonet i J. Puig Torné.

Josep Puig Torné va rebre l'encàrrec d'un complex turístic a Platja d'Aro l'any 1958. En veure's sobrepasat i sense experiència en l'àmbit turístic, va demanar a l'Antoni Bonet de col·laborar junts per primera vegada, degut a la seva àmplia experiència en projectes turístics a l'Argentina i Uruguai. A partir d'aquest primer encàrrec, ambdós es van associar i Bonet va tornar definitivament a Catalunya l'any 1963.

Abans d'analitzar i comentar el projecte en qüestió, és necessari descriure el Pla Parcial urbanístic del sector Treumal aprovat per l'Ajuntament de Platja d'Aro l'any 1961, corresponent a la zona d'emplaçament del projecte. La memòria del pla definia que l'objecte principal era ordenar amb urgència els diversos sectors i zones que tenien grans possibilitats d'expansió, per així millorar les expectatives turístiques d'aquests (Ajuntament de Platja d'Aro, 1961).

Les bases fonamentals amb les quals volien que es construís en aquest sector, eren els següents: preservar al màxim el paisatge i la topografia, edificar en la major part segons el model de Ciutat Jardí extensiva, i crear una zona d'estil turístic i residencial de primera categoria.

A més de respectar tots els requeriments paisatgístics que definia la memòria d'aquest Pla Parcial, també eren d'obligat compliment les "*Normas Generales Urbanísticas y de Protección del paisaje de la zona de la Provincia de Girona denominada Costa Brava*", de l'any 1954. Aquesta normativa es preocupava per definir, en àmbit generalista, uns requisits mínims a l'hora de construir en qualsevol terreny que es trobés a la "Costa Brava":

"Es indudable que sólo un Plan General de Ordenación de la Zona 'Costa Brava' puede darnos una exacta visión del problema, pero la extensión de tal trabajo hace pensar en la necesidad hasta la terminación del mismo de la existencia de unas Normas que, de una manera general, orienten y canalicen entretanto las construcciones y usos en la citada demarcación" (Comisión superior de ordenación urbana de la provincia de Gerona, 1954).

Aquestes normes, en termes generals, acordaven que l'alçada de les construccions no podia passar de les tres plantes d'altura, les construccions industrials no estaven permeses, qualsevol obra nova havia de separar-se mínim tres metres de la línia de carrer i mitgera, etc. És a dir, eren un conjunt d'ordenances i regulacions amb relació al paisatge que tenien afectació a tots els pobles i indrets de la Costa Brava.

Tornant al Pla Parcial del sector Treumal, en el plànol normatiu i a la memòria s'especifica que aquest sector és de tipus Ciutat Jardí extensiva, es defineixen dues altres ordenances més, però en una menor superfície. Es tracta de l'ordenança de Ciutat Jardí semi-intensiva i l'ordenança de tipus centre cívic-comercial.

Les ordenances que caracteritzaven la Ciutat Jardí extensiva sobretot es basaven en l'ocupació de l'edificació. Aquesta no podia ser més d'un 20% de la parcel·la i l'edificació havia d'estar separada un mínim de quatre metres respecte a cada límit del terreny. En el cas de l'ordenança de Ciutat Jardí semi-intensiva, l'ocupació de l'edificació no podia superar el 30%, deixant uns marges mínims entre els límits de parcel·la de 3 metres. Per últim, la categoria de centre cívic-comercial permetia una ocupació màxima del 30%, amb tres metres de separació mínima de cada límit de la parcel·la. Les diferències entre aquesta tipologia i la semi-intensiva són els usos que es permetien i la composició estètica. La planta baixa s'havia de destinar a usos comercials obligatòriament, havent de destinar una zona per a la creació d'una església. Les plantes pis, per contra, podien destinar-se indistintament a comerços o habitatges. La composició estètica era lliure, mentre que a les altres categories s'havia de mantenir una relació d'aparença entre edificis (Ajuntament de Platja d'Aro, 1961)

Costa d'Aro és un projecte de caràcter turístic i urbanístic, emplaçat davant l'avinguda principal de Platja d'Aro en direcció a Palamós. Ja des d'un primer moment, Antoni Bonet volia construir aquest complex turístic per donar a conèixer la Costa Brava i poder valorar el seu gran potencial, de la mateixa manera que ho feien amb altres projectes en indrets com La Manga del Mar Menor a Murcia o el Cap de Salou a Tarragona.

Un petit torrent recórrer part del sector on s'emplaça el projecte, agafant importància a l'hora de col·locar i distribuir la construcció. Aquest torrent distingeix clarament les dues vessants del sector, formant part d'una topografia que es procura valorar en tot moment i no malmetre el paisatge natural del lloc.

Es distingeixen tres zones clares en el projecte:

- La zona d'entrada, on es construeix un centre comercial amb característiques de punt singular que, en la memòria del projecte, els arquitectes descriuen com a “[...] *una singularidad de tipo “vacío”, con ello lograremos que la aérea estructura que se proyecta sea un punto máximo de interés, y que invite a entrar y descubrir los maravillosos rincones y la grandiosa vista que desde todos los ángulos del terreno se ven*” (Bonet i Torné, 1963).
- La zona intermèdia, dedicada a apartaments de 60 m² amb dues habitacions, bany i cuina. Cada bloc es refugia del seu veí gràcies a la geometria i disposició dels apartaments, formant separacions entre ells tant en planta com en alçada per poder aconseguir un màxim de dues plantes per sobre la rasant, des de tots els carrers. A. Bonet i J. Puig Torné ressalten que: “[...] *con ello se logra que el conjunto no tenga nunca la sensación de pesadez, y las vistas desde todos los apartamentos siempre es buena [...]*” (Bonet i Torné, 1963).
- Per últim, es projecta una zona terminal cap al nord del sector, enquadrada per l'Avinguda Politur a l'est i pel carrer Hortènsia al nord. En aquesta zona s'hi projecta un centre esportiu i social per a la comunitat, envoltat per un conjunt d'apartaments disposats un al costat de l'altre esglaonant-se de manera que semblin petits xalets amb el seu jardí propi i íntim. Es considera que és el punt més important del projecte perquè és la part que es troba més propera al torrent.

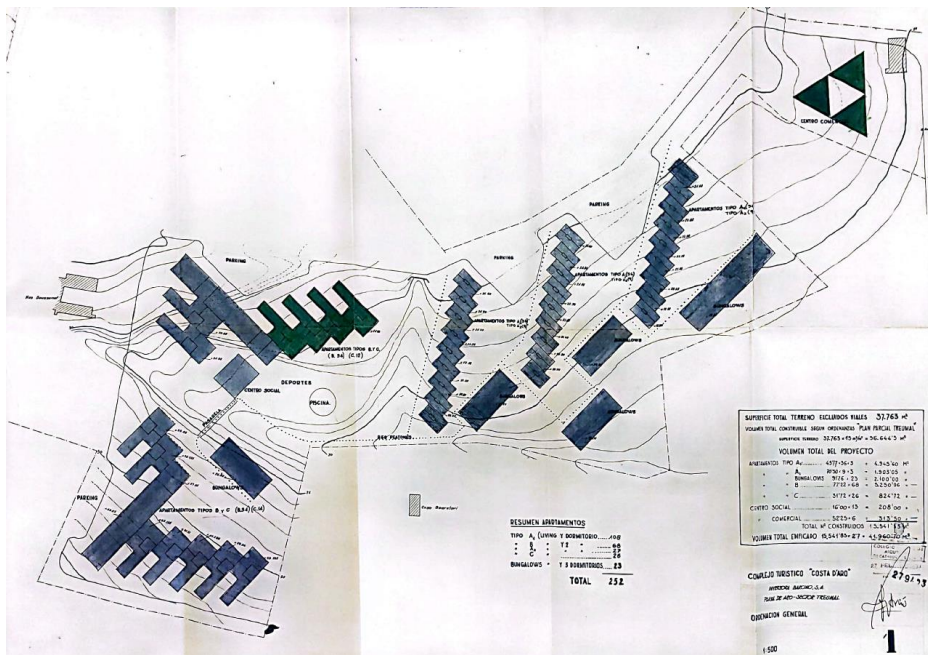

Fig. 1: Plànol d'ordenació del Complex turístic Costa d'Aro. Font: Bonet, A., Torné, J.P, 1963. Arxiu COAC Barcelona.

Per a dur a terme la construcció del projecte, es planifiquen dues etapes. Dins la primera fase s'hi engloben 24 apartaments de tipus B i C, juntament amb la construcció del centre comercial. Posteriorment, es planifica una segona etapa que consta de la resta d'apartaments, 30 de tipus A i 1 de tipus D.

Els apartaments de tipus B són una tipologia d'apartaments de 60 m² per habitatge. L'entrada principal es situa a la façana posterior, juntament amb els dormitoris, dos per apartament, i el bany. La façana principal es projecta amb grans finestrals que ocupen tota l'amplada de l'apartament, donant pas a una generosa terrassa que ocupa una tercera part de la superfície de l'apartament. D'aquesta manera, la relació entre les estances principals de l'interior amb l'exterior era directa i sense cap barrera física que dificulti la transició. Alhora, aquesta façana crea el dinamisme que tant buscaven els arquitectes, a través de les proteccions solars mòbils de fusta i baranes jardineres que s'integren a la perfecció amb el paisatge.

De la tipologia C, només se'n troba un per cada dues agrupacions d'apartaments tipus B. És la tipologia d'apartament amb dimensions més reduïdes de tot el complex, amb una superfície de 30 m². Es tracta d'un estudi que conté simplement la separació amb envans per un petit bany i cuina. La façana principal segueix sent coberta amb grans finestrals, i la terrassa manté les dimensions de l'apartament adjacent, el tipus B.

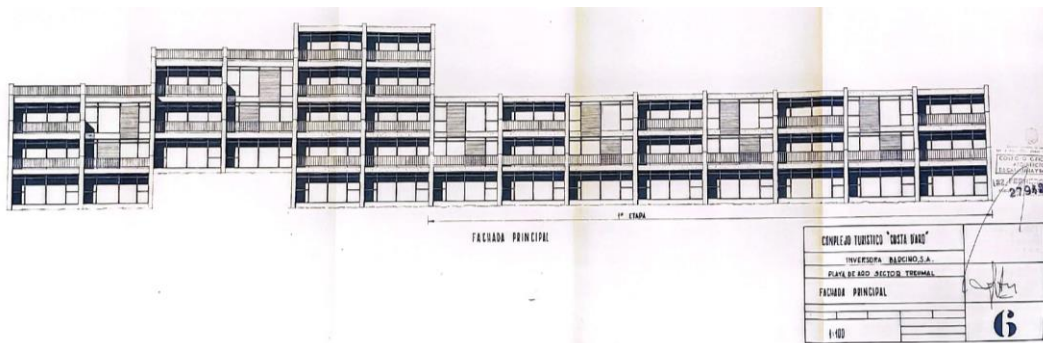

Fig. 2: Façana principal del complex turístic Costa d'Aro. Font: Bonet, A., Torné, J.P, 1963. Arxiu COAC Barcelona.

La segona fase comprenia els apartaments tipus A i D. Aquests primers són molt similars als del tipus B, però amb una superfície de 45 m². La terrassa representa, de nou, una tercera part de la superfície de l'habitatge. Aquesta fa d'esponjament entre la sala d'estar interior i el paisatge exterior. L'entrada principal s'efectua a partir de la façana lateral que fa de mitgera entre apartaments. D'aquesta manera, s'eviten els passadissos interiors i s'arriba més fàcilment a les estances principals, situades a la façana principal. L'apartament tipus D és el que gaudeix de la superfície més gran del complex, amb 95 m². En proporció a l'habitatge i la terrassa, aquesta agafa menys importància ja que representa una part més petita de l'apartament. Conté tres dormitoris situats a una mitgera lateral, juntament amb l'únic bany que s'hi distribueix. L'entrada queda protegida per un petit hall, que dona a la cuina i alhora a la sala d'estar principal. De la mateixa manera que succeeix en les altres tipologies, les peces de menjador i terrassa es converteixen en una de sola, de grans dimensions, simplement obrint les fusteries que s'apoderen de tota la façana principal i permeten que l'usuari gaudeixi d'una gran flexibilitat envoltat de vegetació i paisatge.

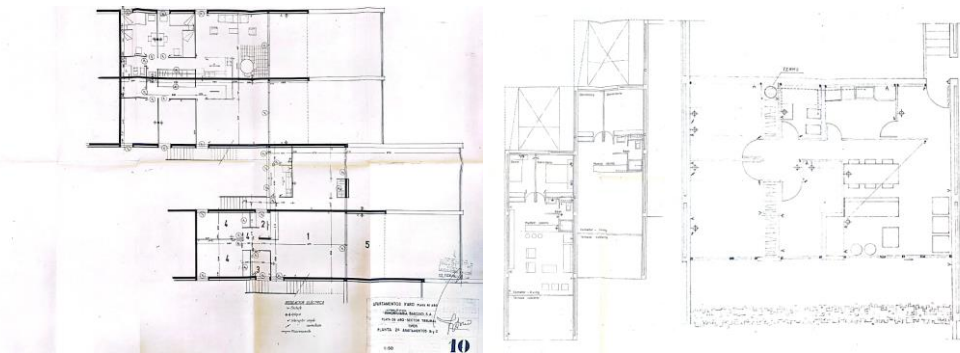

Fig. 3: A l'esquerra, els apartaments tipus B i C segona planta, del projecte "Costa d'Aro". A la dreta, els apartaments tipus A i D del mateix projecte. Font: Bonet, A., Torné, J.P., 1963. Arxiu COAC Barcelona.

El que més els hi preocupa als arquitectes durant la concepció del projecte és adaptar-se totalment al terreny, ja que és el requisit més important amb el que projecten el complex turístic. Seguint el mateix fil conductor, els edificis havien de quedar completament integrats dins el mateix conjunt, aportant varietat i dinamisme a l'edifici. I un tercer criteri molt significatiu era el de generar patis posteriors oberts a l'entrada, per permetre la inclusió de grans zones verdes dins del conjunt.

L'objectiu amb el qual els arquitectes donen sentit a les anteriors idees principals és el següent:

"El complejo turístico que se propone construir representa una etapa importante dentro del desarrollo turístico de la Costa Brava, faltada hasta ahora de estas realizaciones de grandes conjuntos que han dado fama a otros lugares con peores características geográficas y climáticas que la maravillosa Costa Brava". (Bonet i Torné, 1963)

Així doncs, tenien molt clar que aquest complex havia de simbolitzar un punt d'inflexió no només aportant benestar a les persones que havien d'habitar el conjunt, sinó que també volien crear un reconeixement per a la Costa Brava, un paisatge que aleshores ja havia començat a transformar-se.

Respecte a la materialitat, els arquitectes utilitzen el revestiment de mosaics ceràmics presents a tots els blocs d'apartaments per crear un llenguatge d'identitat que facilita la comprensió d'aquest entorn natural però alhora arquitectònic. De la mateixa manera, Antoni Bonet tenia molta cura per incorporar tots els detalls necessaris per aconseguir que la vegetació entrés dins l'habitatge.

Totes les estratègies de col·locació sobre el terreny i la topografia estaven liderades per una intenció d'integrar l'arquitectura a la naturalesa, deixant-la respirar a través de patis entre blocs que connectessin l'espai verd, preocupant-se per la intimitat de l'usuari i de la seva relació amb els espais comunitaris contigus als habitatges.

Fig. 4: Fotografia dels apartaments tipus B i C del projecte "Costa d'Aró". Font: Elaboració pròpia.

El centre comercial es troba a l'entrada del complex turístic, i la seva geometria i arquitectura ve determinada precisament pel fet de ser el primer punt visible de tot el projecte. En l'arquitectura de Bonet i Puig Torné, es poden observar repetidament una sèrie d'estructures que busquen introduir-se en el paisatge de manera visual i en altura, per tenir la menor afectació del sòl possible. En el cas del complex turístic Costa d'Aro, el centre comercial fa la funció de fita. Crea un punt d'interès que capti l'atenció del visitant i obri les portes de tot el conjunt d'habitatges que es conforma a mesura que vas avançant per l'avinguda.

Tres pilars encastats a terra són l'únic suport per la coberta en forma triangular que es deforma de manera que genera una sensació de moviment i transició, permetent la vista a través d'aquesta estructura. El programa estava pensat per acollir a la gent nova que s'interessés pels apartaments a partir d'un servei de venda dels mateixos, a més de tenir una zona de pàrquing, snack-bar, supermercat, quiosc i fins i tot una estació de servei.

Els materials estructurals i d'acabats formen part d'aquesta integració paisatgística entre l'arquitectura i l'entorn. El forjat que conformava el centre comercial, de formigó pretensat amb cantells de fins a 8 cm de gruix, aportava una sensació de lleugeresa i flexibilitat significativa en el punt és visual i persuasiu de tot el complex.

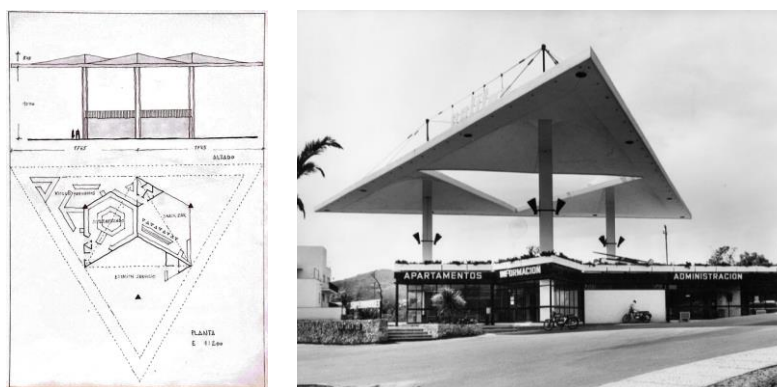

Fig. 5: Plànol del projecte estructural del centre comercial del complex "Costa d'Aro". Font: Bonet i Torné, 1963. Arxiu històric del COAC de Barcelona. A la dreta, imatge de l'estructura del centre comercial del complex "Costa d'Aro". Font: Fons Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme. Arxiu històric del COAC.

Aquesta porta d'entrada al complex, materialitzada com a centre comercial, es recolzava conceptualment amb la idea de construir uns edificis d'apartaments en altura que delimitessin el sector Treumal. D'aquesta manera, s'observaria a simple vista el punt d'entrada i final del sector.

Els apartaments en altura els van denominar com a "Torres Costa d'Aro", que emergien d'entre les pinedes per intentar ambientar-se dins el paisatge i alhora crear l'efecte de "fita". L'avantprojecte de les Torres Costa d'Aro, posterior al projecte executiu dels apartaments del mateix complex, projectava sis edificis situats a la vora del torrent que delimita tot l'àmbit. Malgrat aquesta distribució inicial, només es va acabar construint una de les sis torres, situada a l'extrem oposat respecte el centre comercial.

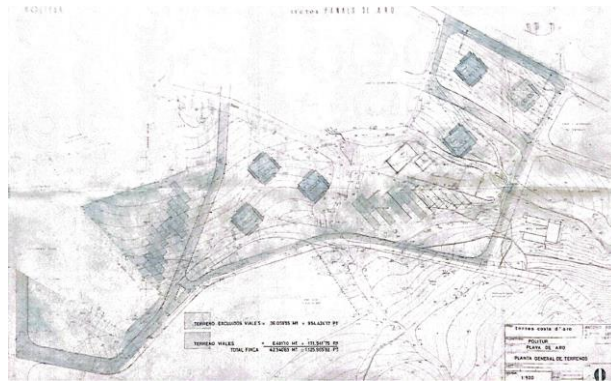

Fig. 6: Plànol de l'Avantprojecte de les "Torres Costa d'Aro". Font: Bonet, A., Torné, J.P., 1963

La torre està formada per PB+12 i un soterrani. A cada planta tipus s'hi distribueixen 4 habitatges amb la mateixa superfície útil, 55 m². Cada pis té dues de les seves façanes que donen a l'exterior. A la façana principal hi sobresurt una generosa terrassa que ocupa gairebé tota la llargada del pis, deixant pas a un gran espai exterior sense obstacles ni elements que interrompin la vista al paisatge del mar o de la muntanya. Els accessos de les escales i ascensors, juntament amb les entrades dels habitatges, es col·loquen al centre per tal de deixar tota la llum natural i vistes als habitatges.

L'entrada dels habitatges s'inicia per un rebedor obert al menjador, el qual de seguida connecta amb una gran sala d'estar. Just davant l'entrada s'hi troba la porta de la cuina, que fa de separació entre la zona de dia i les habitacions. Tots els pisos tenen 3 dormitoris, un dels quals també gaudeix d'un generós vestidor. L'única peça de l'habitatge que no té ventilació natural ni vistes a l'exterior és el bany, situat al centre del pis. La resta d'habitacions, excepte el dormitori gran, tenen sortida a la gran terrassa exterior.

L'estructura d'aquestes torres es basava en quatre murs de càrrega al centre de l'edifici, delimitant l'espai d'accessos, i un conjunt de pilars a tot el perímetre. Aquests pilars es sustenten a partir d'una fonamentació amb sabates aïllades i arriostrades, mentre que la fonamentació del nucli d'accessos central es formava amb una llosa formigó armat, també connectada amb la resta de sabates aïllades.

Fig. 7: Plànol de distribució de la planta tipus del projecte "Torres Costa d'Aro". Font: Bonet, A., Torné, J.P., 1963

Ja des dels anys 60, quan es va acabar de construir el complex, es gaudia d'un ambient molt familiar i de classe social alta durant els estius. Ràpidament van vendre's els pisos pilots que s'havien construït en la primera fase del projecte, fet que els va permetre seguir construint la resta d'apartaments. En aquell moment, el complex de Costa d'Aro l'anomenaven "*El jardín de las flores*", degut a la importància que li donaven a la relació amb el paisatge. Cada bloc d'apartaments se li va donar un nom de flors. La categoria social adinerada dels propietaris del complex permetia que els apartaments fossin cuidats per jardineros contractats per la comunitat i per serveis de neteja, que procuraven mantenir sempre aquesta essència paisatgística característica de Costa d'Aro.³

Fig. 8: Imatges de l'ambient al complex turístic Costa d'Aro. Font: Extret de les imatges penjades al restaurant "*El Caracol*", integrat dins el complex.

A continuació es descriuen els processos que es van haver de realitzar per dur a terme l'execució del projecte.

El 26 de febrer de 1962, Antoni Abdal, el gerent de la propietària dels terrenys INVERSORA BARCINO, informa a l'alcalde sobre la intervenció del complex turístic Costa d'Aro, sota la direcció de J. Puig Torné. Es tracta de 24 apartaments i una estructura de centre comercial. L'endemà, Bonet i Puig Torné presenten la primera memòria del projecte, on s'hi inclouen les idees bàsiques i la justificació del projecte. El 28 de febrer del mateix any, el gerent de la propietària torna a fer un comunicat a l'ajuntament demanant el permís per construir la primera etapa del projecte. El 7 de març de 1962, l'arquitecte municipal respon a la sol·licitació anterior, dient que el volum s'ajusta per complet a les ordenances del Pla Parcial del sector Treumal, però que necessiten presentar el projecte d'urbanització dels terrenys per veure si aquest complex amb el Pla Parcial vigent.

L'arquitecte municipal torna a informar, el 5 de novembre de 1962, aclarint que el projecte d'urbanització presentat per la promotora INVERSORA BARCINO no compleix. Especifica que s'han de fer ajustos en els vials, les zones verdes, el sanejament i la circulació rodada i de vianants. El 19 de desembre del mateix any, POLITUR S.A. informa que l'anterior propietària dels terrenys, INVERSORA BARCINO, els ha cedit tots els drets i obligacions. També aprofiten per presentar les modificacions amb relació al projecte d'urbanització.

El 12 de gener del 1963, l'arquitecte municipal afirma que el projecte d'urbanització presentat ara sí compleix amb la normativa vigent, i assegurant que no veu cap inconvenient per autoritzar la construcció d'aquest projecte. Un mes més tard, l'11 de març, l'ajuntament acorda l'aprovació provisional del projecte d'urbanització, afegint que s'ha de fer la corresponent publicació al butlletí

³ Aquesta informació va ser aportada i descrita per la Mady, una ex-treballadora del centre comercial del complex, dedicada al sector de vendes dels apartaments del mateix. A més, és propietària d'un dels apartaments tipus B de la mateixa urbanització.

oficial provincial perquè el projecte estigui a exposició pública durant el període d'un mes. Passat aquest termini, l'advocat certifica que el projecte no ha rebut cap reclamació de cap mena. Així doncs, el 17 de maig de 1963, l'alcalde concedeix la llicència d'obres per poder executar el complex turístic. El 5 d'agost d'aquell any, Bonet assumeix part de la direcció de l'obra conjuntament amb en Josep Puig Torné, ja que aquest li cedeix part de les responsabilitats. Finalment, el 15 de gener del 1964, Josep Puig Torné i Antoni Bonet assumeixen la direcció facultativa de l'obra.

A falta de més documents que puguin canviar el context, es fa la suposició que és a partir de la data de llicència d'obres (17/05/1963) que s'inicia la construcció del projecte. Es desconeix si van necessitar alguna pròrroga per allargar el termini d'un any per poder construir.

Com a resultat de l'obra, actualment els edificis estan destinats a segones residències, exceptuant alguna primera residència. L'estructura de centre comercial es va enderrocar l'any 2017, degut a la compra del terreny per part d'un propietari que no va gestionar les activitats que es feien en aquell moment, comportant l'abandonament de l'edifici. L'únic amb el qual justifiquen l'enderroc de l'edifici és degut a la "*inutilitat funcional*" de l'edifici (Balagué, Riort i Saranova, 2017).

1965. Pla Parcial d'ordenació d'Aigua Gelida. A. Bonet.

Josep Puig Torné va abandonar el despatx que tenia en comú amb l'Antoni Bonet l'any 1964. Al començar a fer el plantejament del projecte a partir del 1965, es fa la suposició que les idees fonamentals i les propostes del Pla Parcial d'Ordenació d'Aigua Gelida han sigut realitzades únicament per l'Antoni Bonet.

La motivació amb la qual l'arquitecte justifica el plantejament del Pla Parcial és la inexistència d'una planificació coherent de "La Costa Brava", fet que ha provocat la saturació i formació de nuclis totalment caòtics, sense un bon aprofitament. L'empresa Aigua Gelida S.A. va convertir-se en la promotora del projecte l'any 1965.

Aigua Gelida és un territori comprès en el terme municipal de Palafrugell i, entre Tamariu i Aiguablava. L'accés principal abans del planejament era una petita carretera secundària des de Tamariu. A la memòria del projecte es defineixen dues zones diferenciades que es caracteritzen per tenir diferents orientacions i visuals:

La zona A, era la cara de la muntanya que queda orientada a sud-oest, amb les visuals sobre el paisatge terrestre. Per contra, la zona B conté els pendents orientats al nord-est, recordant a la forma d'un amfiteatre amb vistes privilegiades cap al paisatge marítim.

Es va treballar basant-se en els valors naturals per a "[...]conseguir un conjunto turístico con su necesario equipamiento, evitando la destrucción del paisaje" (Bonet, 1965).

La circulació en el planejament es distribueix de manera que hi hagi una entrada des de l'interior, que connecti Tamariu amb Aiguablava i posteriorment Begur. D'aquesta manera s'evita el trànsit pel litoral, a la vora de la costa. D'aquesta comunicació principal hi neix una carretera de doble sentit, de la qual hi surten ramificacions de carreteres secundàries que acaben en "cul de sac" per evitar una excessiva circulació i poder donar la necessària tranquil·litat a les edificacions.

En aquest conjunt turístic es va plantejar la construcció d'un centre comercial, instal·lacions esportives, un club nàutic, parcs i zones verdes, hotels, apartaments i bungalows. Independentment del tipus de construcció, hi havia el requisit d'adaptar-se a la topografia per integrar-se al màxim al paisatge.

Els usos dels edificis estaven distribuïts en una zona residencial pública, una zona urbana semi-intensiva i una zona de ciutat jardí extensiva. D'aquesta manera aconseguen organitzar el territori amb els paràmetres urbanístics que el pla general d'ordenació ja havia aprovat anteriorment des de la Comissió Provincial d'Urbanisme.

En la zona residencial pública s'hi concentraven totes les edificacions destinades a centres comercials, comerços, un club nàutic, etc. Aquesta zona era qualificada de "casc antic", ja que volien que representés el cor del conjunt. En total es planifiquen dos cascs, anomenats a la seva documentació gràfica com a "pobles". Aquests tenen com a idea bàsica aconseguir "[...] una ambientación propia de pueblo mediterráneo de pescadores, con sus pequeñas plazas, gran densidad y abundante sombra" (Bonet, 1965).

La zona urbana semi-intensiva la conformen els hotels, apartaments i bungalows del conjunt. Tots aquests es situen a les zones altes del terreny amb visuals sobre el paisatge marítim o terrestre, sempre amb accessos directes des de la xarxa viària principal. Malgrat que la intenció principal de l'arquitecte era formar semicercles al voltant del conjunt amb plantes baixes a diferents nivells, amb diverses densitats i alçades, l'ajuntament tenia com a requisit que les ordenances de volum, ús i estètica corresponguessin a les assenyalades a les ordenances municipals d'edificació dictades anteriorment per l'ajuntament de Palafrugell, seguint la qualificació de zona urbana semi-intensiva.

La zona de ciutat jardí extensiva fa referència a les parcel·les individuals, totes amb accés directe des de la xarxa viària principal o des dels carrers secundaris, amb els corresponents aparcaments públics als extrems.

Referent als espais verds i de vianants, es creen diferents tipologies de zones. Una es col·loca a la plaça davant del centre comercial, fent de punt d'interès del conjunt. Per altra banda, hi ha els camins que van vorejant la costa i uneixen els dos pobles. Les zones verdes es distribueixen al llarg de tot el territori depenent de les característiques de cada sector, habilitant espais pel joc dels infants, petites places; però atenent sempre a l'objectiu principal d'esponjar la densitat del conjunt.

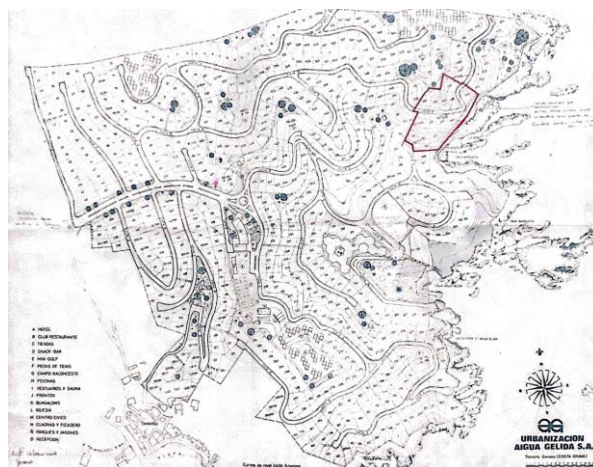

Fig. 9: Plànol d'ordenació de la tercera versió del Pla Parcial d'Aigua Gelida. Font: Bonet, A., Torné, J.P., 1965

Els processos pels quals va haver de passar el Pla Parcial d'Ordenació d'Aigua Gelida van ser molt complexos i extensos en el temps, comportant la realització de tres versions del Pla Parcial per a fer possible l'aprovació d'aquest. Malgrat que no hi ha grans diferències entre les tres versions, és cert que es pot identificar un canvi de mentalitat a l'hora de fer el plantejament de les construccions. En un primer moment Bonet es decanta per edificacions que facin la funció de

“fita”, amb grans altures i contrastant amb el paisatge. A l'última versió ja s'observa un planejament més similar al d'una Ciutat Jardí extensiva, amb parcel·les individuals i grans espais naturals.

Tot i que el planejament va ser finalment aprovat per l'ajuntament i per la Comissió Provincial d'Urbanisme, únicament es va executar la xarxa viària que s'havia projectat.

1962. Sant Antoni de Calonge. La Solana d'Aro. A. Bonet i J. Puig Torné.

El mateix any que l'Antoni Bonet i en Josep Puig Torné plantejaven el projecte del complex turístic Costa d'Aro, van començar a projectar un altre complex però de tipus hotelier, anomenat “La Solana d'Aro”.

Aquest complex hotelier es trobava en un terreny situat a Sant Antoni de Calonge, limitat pel mar en l'orientació sud-est i per l'antiga carretera fins a Palamós a nord-oest. Pel nord-est es limitava la zona de manera natural, degut a l'existència d'un petit torrent, i pel sud-oest es trobaven els terrenys del propietari veí.

Els arquitectes van proposar una unitat hotelera de luxe que oferís un caràcter jove i actual. El programa es regia per una sèrie de serveis: una solana amb piscina, un snack-bar, aparcaments, jardins, un bar, un gran hall amb una sala d'espera i oficines. Per altra banda, també hi van projectar el conjunt d'habitacions i estances per acollir als visitants: totes les habitacions de l'hotel, disposades una al costat de l'altra en un mateix edifici, i els bungalows, distribuïts en forma de zig-zag de manera que es creessin uns espais intermedis per poder adreçar la vegetació cap a l'interior.

Segons ells, aconseguirien l'ambient desitjat gràcies a la solana de l'hotel, a l'adaptació del paisatge i als materials utilitzats. En paraules dels arquitectes, *“la solana aglutinarà estas vidas en una propia, creando el ‘ambiente de La Solana d'Aro”* (Bonet i Torné, 1962).

Volien que el complex hotelier, dins de la seva categoria, tingués vida pròpia. Les famílies es sentirien acollides pel confort dels bungalows, ja que aquests es diferenciaven lleugerament amb les seves entrades independents a l'hotel. Els matrimonis joves es sentirien identificats amb el caràcter modern de l'hotel, i el turisme de pas gaudiria dels generosos espais com l'snack-bar o la piscina.

Tota la zona estava coberta per pinars d'uns 6 metres d'alçada mitjana, a excepció de la plataforma inferior, que es trobava totalment deserta d'arbres i vegetació. És per aquest motiu que els arquitectes van decidir col·locar una solana que agafés el protagonisme del complex i aprofités la uniformitat d'alguns trams del terreny.

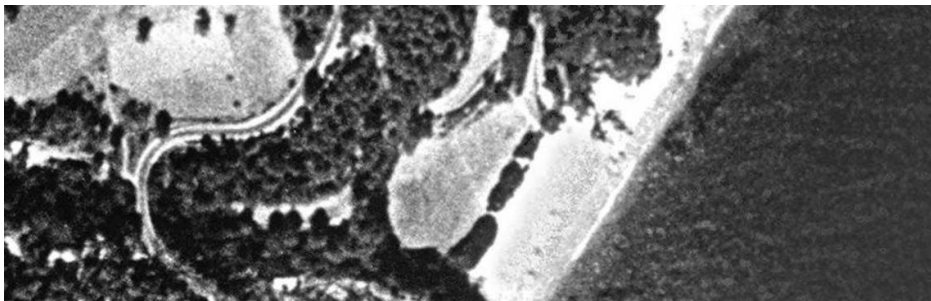

Fig. 10: Imatge de l'any 1956 feta des d'un satèl·lit, de la zona on s'hi projectava el complex de "La Solana d'Aro". Font: ICGC Vissir.

Cada detall, secció, distribució i estructura anava directament lligada a la implantació respectuosa i sincera del projecte amb el paisatge:

“A este fin se ha proyectado el hotel para lograr una sección adaptada totalmente al terreno, con lo que se obtiene una desaparición visual del bloque de habitaciones desde la carretera” (Bonet i Torné, 1962).

Aquesta visual de la qual parlen en l'anterior cita, queda plasmada en la imatge que es mostra a la Fig. 11 a continuació. No només intenten plasmar la integració amb el paisatge de l'hotel, sinó alhora desenvolupen l'ambient que s'imaginaven tan repetit al llarg del seu projecte.

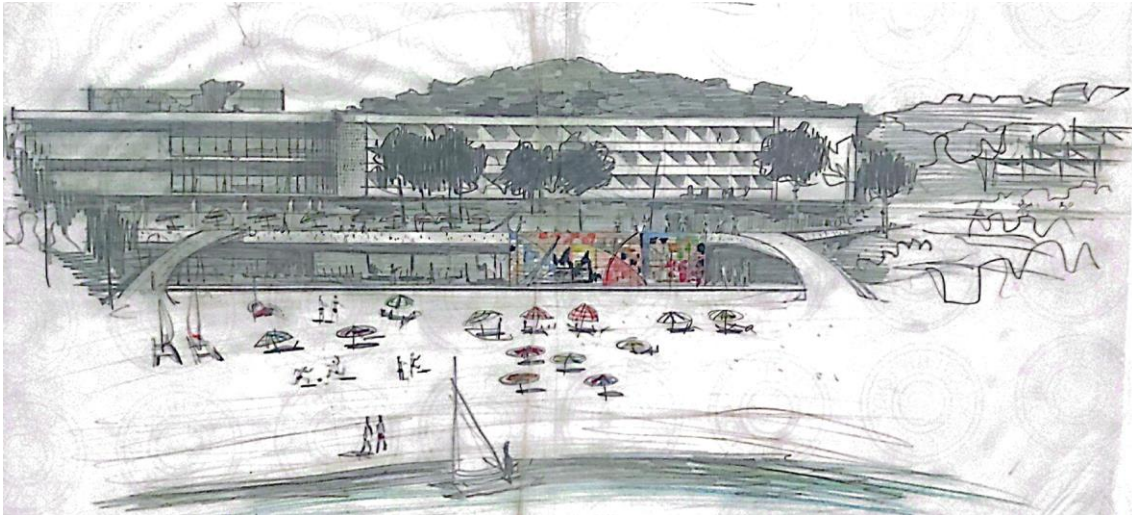

Fig. 11: Perspectiva de l'avantprojecte de La Solana d'Aro. Font: Bonet, A i Puig Torné, J, 1962.

Tenien molt clar la importància d'aquest ambient turístic que volien crear i com implantar-lo al lloc per adaptar-se al paisatge de la Costa Brava i formar una nova identitat.

1960. Urbanització de Cap de Salou. A. Bonet i J. Puig Torné.

El Cap de Salou és un promontori situat a la costa de Tarragona, format per una topografia generalment accidentada amb terres rocoses i amb una vegetació basada en pinedes, aspectes molt similars al paisatge mediterrani.

El desenvolupament de la zona de Salou coincideix amb el “boom turístic” dels anys 50, fet que provoca una ràpida ocupació del territori fins a deixar-lo pràcticament exhaurit. Les intervencions turístiques que Bonet i Puig Torné van fer a aquesta zona van ser moltes i bastant diverses, però únicament s'estudien tres d'elles degut a la relació formal i d'implantació que tenen amb el cas d'estudi de Platja d'Aro.

Apartaments Chipre (1960-1962)

Aquest conjunt turístic és el que es troba més a prop de la línia del mar a Cap de Salou. Amb un programa de 50 apartaments i alguns locals comunitaris, s'implanta aquesta edificació orientada completament a nord-sud.

Els serveis i els accessos es troben a la part més elevada del conjunt, a l'extrem que queda delimitat pel carrer superior. La part inferior queda reservada a petits i estrets camins que arriben a les escarpades roques en contacte amb el mar. La distribució del conjunt es resol a partir de la creació de sis nivells esglaonats, per així adaptar-se a l'accidentada topografia del lloc. Els arquitectes es preocupen més per com s'adapta el paisatge amb relació a la col·locació de la

construcció, que per les normatives i ordenances imposades per la geometria de la parcel·la. Malgrat tenir una ocupació total del conjunt de menys d'un terç de la parcel·la, aparentment no dona aquesta sensació degut a l'extensió en planta del conjunt (Roel, 2010).

Fig. 12: Façana sud dels Apartaments Chipre. Font: Fernando Álvarez y Jordi Roig. Antoni Bonet Castellana 1913-1989. Barcelona: COAC : Ministerio de Fomento, DL 1996

A partir d'una quadrícula intel·ligentment orientada, defineixen la construcció a partir del buit i el ple, definint els espais pels habitatges i diversos corredors que els uneixen. Intencionadament creen recorreguts on l'usuari que experimenta els espais es veu immers en un conjunt aparentment irregular i adaptat al context.

S'hi projecten tres tipologies d'apartaments, variant la superfície i el nombre d'habitacions entre ells. La primera tipologia és la més petita, categoritzant-la com a estudi. La segona tipologia és d'un dormitori i la tercera la formen dues habitacions dormitori.

Una gran terrassa forma l'entrada de cadascun dels habitatges, ampliant la superfície de l'interior i connectant els espais privats amb el paisatge i la naturalesa exterior. Al fer l'accés directament des de l'exterior, s'elimina qualsevol espai interior de comunicació. Aquest gest conscient obliga a l'ocupant a mantenir una relació directa amb l'entorn natural i la vegetació abans d'entrar al seu habitatge particular.

La façana principal de cada apartament està formada per grans finestrals que permeten una transparència de tot l'habitatge, difuminant els límits entre l'arquitectura i el paisatge.

Apartaments Madrid (1961-1962)

A diferència dels Apartaments Chipre, descrits anteriorment, aquest complex es situa a l'interior del Cap de Salou, però mantenint la característica d'una topografia irregular amb els mateixos pendents de la zona.

Un programa més reduït amb 25 apartaments es distribueix de manera que s'ajusti als límits de la parcel·la. L'adaptació al terreny es fa en secció, esglaonant els blocs en diferents alçades entre uns i altres. D'aquesta manera, els desplaçaments entre edificis queden determinats per l'afectació de les corbes de nivell.

En aquest complex, es permeten la construcció de tres plantes d'habitatges, generant l'accés per la planta intermèdia. El nivell inferior queda semi enterrat, de manera que desapareix de la façana oest i s'obre completament a l'espai enjardinat de la façana est.

Totes les plantes presenten la mateixa unitat formal, mostrant-se amb claredat i de manera repetida cap a l'exterior. Malgrat aquesta facilitat per reconèixer el funcionament estructural de la construcció, és pràcticament impossible saber què està passant a l'interior, més enllà de l'estructura dels blocs. Això és degut a la curiosa distribució de les unitats residencials interiors, creant cinc tipologies d'habitatges diferents amb superfícies variables des dels 55 m² fins als 98 m².

La gran terrassa exterior torna a ser una part important del projecte, complementant l'interior de l'habitatge amb espais intermedis que generen una transició entre l'espai habitable amb el paisatge. Aquesta relació es fa més evident gràcies a les finestres que ocupen tota l'amplada de la façana principal, donant l'opció a l'usuari d'obrir els espais interiors convertint-los en exteriors.

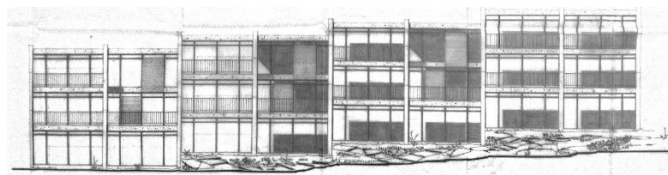

Fig. 13: Façana principal dels Apartaments Madrid. Font: Bonet, A, Puig Torné, J, 1961. Arxiu COAC Barcelona.

Apartaments Reus (1961)

Aquest complex d'habitatges es troba a la carretera principal de la urbanització, implantat, de nou, en un terreny el qual té pendents bastant pronunciades, dirigides cap al mar. Per aprofitar aquestes diferències d'altura, es van construir tres blocs de planta quadrada que es connecten mitjançant terrasses al segon nivell.

Cadascun dels blocs es divideix en vuit apartaments, i tots ells tenen l'entrada directa des de l'exterior. En comptes de construir un nucli d'escapes, es va optar per una estructura senzilla que aconseguís que els apartaments tinguin la independència i la privacitat que tant es buscava, donant la sensació de ser habitatges individuals.

L'edificació compta amb només dues plantes per respectar l'alçada de les pinedes que envolten la urbanització i integrar-se en el paisatge. Els pisos de la planta baixa tenen accés directe al jardí, gaudint d'un espai amb vegetació i tranquil·litat. Els apartaments de la planta superior gaudeixen d'una gran terrassa i d'un estudi. La construcció aporta vistes panoràmiques des de tots els seus angles, permetent que tots els habitatges puguin tenir el privilegi de les vistes cap al mar mediterrani.

Les superfícies dels apartaments en planta baixa són de 59 m², i els de la planta pis són de 75 m² cadascun.

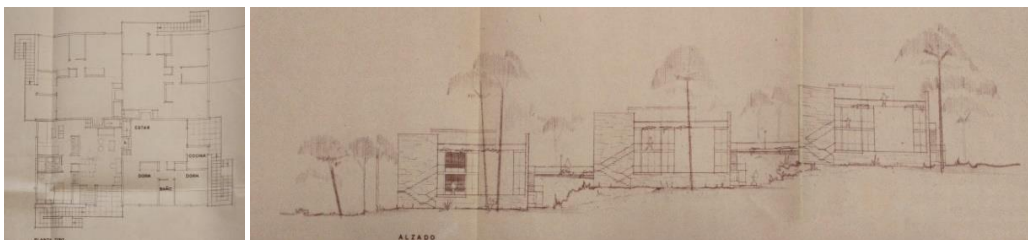

Fig. 14: Distribució en planta baixa i en alçat dels blocs dels Apartaments Reus. Font: Bonet, A, Puig Torné, J, 1961. Arxiu COAC Barcelona.

4. Discussió

Les anàlisis realitzades a cadascun dels projectes anteriors han servit per poder comparar-los entre ells i trobar quines similituds i diferències hi ha. Si parlem amb relació a la normativa urbanística, està clar que el projecte que ha patit més complicacions i tràmits per poder-se dur a terme és el Pla Parcial d'Ordenació d'Aigua Gelida. La resta de projectes van passar per processos molt habituals i quotidians a l'hora de demanar les llicències i aconseguir l'aprovació definitiva de les obres.

En relació amb la implantació de l'edificació, podem dir que els projectes de Cap de Salou i el projecte de Costa d'Aro tenen grans similituds. En el cas dels Apartaments Chipre, utilitzaven l'esglaonament i l'adaptació a la topografia per intentar tenir el mínim impacte en el terreny, de la mateixa manera que ho fan a Costa d'Aro. En el cas dels Apartaments Reus, utilitzaven els espais de comunicació entre els blocs per permetre l'entrada de vegetació i integrar-la amb l'arquitectura, tècnica que s'observa també a la distribució dels habitatges de Costa d'Aro, ja que sempre queden separats per deixar el pas de la natura a l'interior. Les diferències més importants entre ambdues urbanitzacions són que, en el cas de Costa d'Aro, hi havia una intenció molt clara i madurada per generar unes estructures que funcionessin com a punts d'entrada i d'admiració al complex, com ho era el centre comercial i la Torre Costa d'Aro. A Cap de Salou, per contra, es va tractar més com una sèrie d'intents i experimentacions individuals per aplicar diverses tècniques arquitectòniques i urbanístiques a l'hora de plantejar un projecte turístic. És probable que aquestes experimentacions que van dur a terme a Cap de Salou tinguessin repercussió al projecte de Costa d'Aro, ja que aquest va començar a projectar-se cap al final de les construccions de Salou.

Fent èmfasi als vials, veurem que els projectes més importants a comparar tornen a ser el projecte de Costa d'Aro, però aquesta vegada amb Aigua Gelida. Els traçats viaris d'aquest últim projecte intenten generar uns eixos de comunicació que es distribueixin a tot el llarg del conjunt, a partir d'un tram central. Tot i que treballen les cotes i la topografia per intentar adaptar-se al màxim a aquesta, al projecte de Platja d'Aro sembla que tenen molt més clar el fet de diluir i ajustar els vials per tal que la topografia i les cotes de nivell quedin intactes, generant un traçat molt més orgànic i sincer que a Aigua Gelida.

Si parlem d'usos i programa, el projecte de La Solana d'Aro té molt a dir. Un gran complex turístic hotelier de luxe es situava a pocs metres de la platja, amb la intenció de crear un ambient familiar i jove que caracteritzés al conjunt com a "l'ambient de la Solana d'Aro". Volien aconseguir això a partir de la creació d'un hotel que gaudís d'uns serveis comunitaris de prestigi com la solana, una piscina, etc., complementant-lo amb la construcció d'uns bungalows independents pensats per petites unitats familiars que estiguessin més en contacte amb la natura. El projecte de Costa d'Aro no contemplava un hotel, però sí que es pot fer el símil amb els bungalows de la Solana. Aquests, esglaonats entre ells permetent petits jardinetes que relacionen la vegetació amb l'espai habitable interior, recorden a la col·locació i distribució dels petits habitatges de Costa d'Aro. Per altra banda, ambdues urbanitzacions tenen clara la importància de projectar diversos usos a part del residencial, per crear una identitat i una essència de comunitat única de cada complex.

L'última de les comparacions, la més important, és la que relaciona el tractament del paisatge en cadascun dels projectes. Si bé el projecte d'Aigua Gelida no es va construir part de l'edificació del Pla Parcial, s'han quedat plasmats uns criteris a l'hora de tractar el paisatge que permeten identificar diferències substancials entre la resta dels projectes. Tot i que Bonet i Puig Torné sempre tenien el paisatge com a punt clau estratègic de tots els seus projectes, en el cas d'Aigua Gelida van ser més atrevits a l'hora de proposar les construccions, ja que van projectar petits

pobles, construccions molt altes en uns inicis, i fins i tot volien construir un club nàutic a l'illa Punta des Banc, connectada al sector. En canvi, a Costa d'Aro s'ha tractat el paisatge d'una manera molt menys invasiva, entenent el sector com una zona de Cítuat Jardí extensiva, prioritzant la vegetació en tots i cadascun dels racons del complex. Malgrat que augmenten la densitat amb la construcció de la Torre Costa d'Aro, fan una bona justificació al·legant que la torre ha de servir de delimitació del conjunt, definint l'acabament del sector i acompanyant a l'estructura del centre comercial, que tenia la funció de porta d'entrada al "poble" de Costa d'Aro. Tot i que la topografia és molt similar, a Cap de Salou tracten el paisatge de manera lleugerament diferent. És cert que a cada un de les construccions que es van dur a terme, projectaven els edificis i habitatges de maneres molt similars a Costa d'Aro, però la gran diferència és que no van tractar el Cap de Salou com a una solució única i conjunta, sinó que van realitzar diversos projectes individuals amb estratègies d'implantació diferents. I aquest resultat es pot observar directament amb el paisatge, ja que ha acabat desdibuixant-se sense seguir un fil conductor que fusioni totes les urbanitzacions.

Altrament, s'afegeixen uns comentaris en relació a l'article d'investigació de la Carolina Ramos Caravaca del 2014, on analitza el projecte de Costa d'Aro. Segons afirma la investigadora, el projecte inicial del complex era pensat en vertical. Sis torres iguals que la Torre Costa d'Aro es distribuïen al llarg de tot el conjunt. Si bé és cert que existeix un avantprojecte de les Torres Costa d'Aro, on s'hi tracen sis torres en el mateix conjunt, aquest plànol ve signat per la promotora POLITUR S.A. Aquesta dada va ser fonamental per posar en dubte la seva afirmació, ja que hi ha documents datats (descrits anteriorment en aquest article) que declaren que la primera promotora i propietària dels terrenys va ser INVERSORA BARCINO, i que posteriorment van cedir els drets a POLITUR S.A. Un fet que reforça aquesta afirmació és que, a la memòria del Pla Parcial del sector Treumal realitzat per l'ajuntament anys abans de l'inici del projecte de Politur, es llisten els diferents propietaris de la zona, i un d'ells és INVERSORA BARCINO. Així doncs, sabem del cert que els primers plànols han d'anar firmats i presentats per aquesta última, i no per POLITUR S.A. A partir d'aquest punt, es tractava d'analitzar molt bé els plànols inicials que venien firmats per la primera promotora i el plànol on surten les sis torres. Els documents que hi ha registrats als arxius històrics, que mostren les entregues dels plànols i memòria del projecte a l'ajuntament, afirmen que el primer projecte i memòria que es va entregar van ser el conjunt d'apartaments tipus B i C, juntament amb l'estructura del centre comercial, firmats per INVERSORA BARCINO, la primera propietària dels terrenys. Així doncs, es desmenteix la suposició que el projecte fos pensat, en uns inicis, en vertical. A més, l'avantprojecte de les Torres Costa d'Aro es va dissenyar quan ja tenien la llicència dels apartaments aprovada, i és per això que al plànol surten projectats els apartaments de la primera fase. Tanmateix, es desconeix i queda com a línia oberta el motiu pel qual, en algun moment del disseny de l'avantprojecte de les torres, van proposar sis edificacions a diversos punts del complex.

En segon lloc, la Carolina Ramos afirma al mateix article que el resultat d'aquest projecte de Torres d'Aro van ser dues torres construïdes dins el mateix projecte. La realitat és que només es va construir una única Torre Costa d'Aro. La segona que explica Ramos s'anomena Torre Tramuntana, situada uns metres per sobre de la delimitació del sector Treumal. És cert que aquesta torre també la va construir en Josep Puig Torné, però juntament amb en Josep Maria Esquius, el seu soci després d'abandonar el despatx que compartia amb l'Antoni Bonet. De fet, aquesta torre va construir-se dos anys més tard que la Torre Costa d'Aro, l'any 1968. Així doncs, es pot verificar que només queda una torre construïda sota les idees i conceptes del projecte de les Torres Costa d'Aro.

5. Conclusions

Per concloure aquest article d'investigació, s'identifiquen quins han sigut els resultats trobats dels objectius que s'havien proposat des d'un inici. En primer lloc, s'han investigat, descobert, descrit i mostrat els documents existents als arxius històrics del projecte Costa d'Aro a Platja d'Aro. Molta d'aquesta documentació és inèdita i gairebé tot el projecte de Bonet és força desconegut pels investigadors. El treball de camp ha permès fer una documentació que considero essencial per a poder revalorar la seva aportació a l'arquitectura catalana.

A més, s'han afegit les aportacions d'una propietària del mateix complex, i antiga treballadora del servei de vendes del centre comercial quan aquest estava en funcionament. La seva relació amb l'ambient del complex i l'amistat amb un dels arquitectes, Josep Puig Torné, ha permès aportar informació molt valuosa del projecte, descrit al llarg de tot el treball.

En segon lloc, l'anàlisi dels altres projectes també turístics dels mateixos arquitectes relacionats amb la Costa Brava ha permès elaborar una síntesi d'unes estratègies adoptades pels arquitectes a l'hora de tractar el paisatge mediterrani: edificacions esglaonades per adaptar-se a la topografia, estructures diferenciades per aconseguir l'efecte de "fita" per sobre del paisatge mediterrani, la present restricció d'alçades en les unitats residencials per evitar superar l'alçada dels pins, la utilització de grans terrasses a tots els apartaments, amb façanes principals cobertes de grans finestrals per connectar l'interior i l'exterior de manera directa, i la creació de racons enjardinats que penetren l'edificació i acaben fusionant-se amb l'arquitectura, creant recorreguts íntims i característics de les Ciutat Jardí. Tots aquests elements en comú han acabat generant un paisatge que caracteritza i uneix l'arquitectura de l'Antoni Bonet amb la nostra costa mediterrània.

Per altra banda, una vegada feta tota la investigació anterior, s'han descobert noves motivacions per a la realització d'aquest tipus de treballs. El coneixement i l'anàlisi de projectes històrics com el cas del complex turístic Costa d'Aro m'ha permès valorar quins són els punts forts del projecte i quins aspectes positius aporten al conjunt de la ciutat. Sense aquest coneixement, els projectes d'aquest tipus queden desprotegits davant de possibles inversors que compren els terrenys sense el convenient aprofitament, comportant el catastròfic resultat de l'enderroc de part dels projectes, com en el cas de l'estructura del centre comercial de Costa d'Aro. Si s'hagués tingut tot el coneixement a l'abast de les entitats públiques, com l'ajuntament, s'hagués permès tan fàcilment l'enderroc d'aquesta estructura, tan lligada conceptualment al conjunt del projecte?

Finalment, observant urbanísticament el cas d'estudi de Costa d'Aro, que es basa en un model típic de Ciutat Jardí extensiva i semi-intensiva en alguns punts, ens hauria de fer reflexionar a l'hora de comparar-ho amb el mateix nucli urbà de Platja d'Aro. Les grans construccions massives que no aporten mínima relació amb el paisatge s'han estès de manera desmesurada al llarg de tota la Costa Brava, sobretot durant els planejaments dels anys 80. Realment hauríem de seguir construint en excés, desmesuradament i sense tenir en compte el paisatge? O podríem observar aquest tipus de projectes turístics dels anys 60, com el de Costa d'Aro, que tractaven el paisatge com a aspecte fonamental del projecte, per repensar un nou model urbanístic actual?

6. Bibliografia

Fonts primàries

BALAGUÉ, F, RIORT, J. P. i SARANOVA J. (2017). Ampliació de projecte d'enderroc d'una estructura i un edifici annexe a Platja d'Aro. Platja d'Aro (Girona). Expedient 2732/17 extret de l'Arxiu Històric de Castell-Platja d'Aro.

BALAGUÉ, F, RIORT, J. P. i SARANOVA J. (2017). Projecte d'enderroc d'una estructura a Platja d'Aro. Platja d'Aro (Girona). Expedient 2732/17 extret de l'Arxiu Històric de Castell-Platja d'Aro.

BONET CASTELLANA, A (1965-70). Memòria i plànols del pla parcial d'Aigua Gelida, Palafrugell. Begur (Girona). Fons Bonet Castellana de l'Arxiu Històric del COAC de Barcelona.

BONET CASTELLANA, A i PUIG TORNÉ, J (1962). Plànols i documents del projecte urbanístic Costa d'Aro, Sector Treumal . Platja d'Aro (Girona). Fons Bonet Castellana de l'Arxiu Històric del COAC de Barcelona.

BONET CASTELLANA, A i PUIG TORNÉ, J (1963). Plànols i documents del projecte urbanístic Costa d'Aro, Sector Treumal . Platja d'Aro (Girona). Expedient extret de l'Arxiu Històric de Castell-Platja d'Aro.

BONET CASTELLANA, A i PUIG TORNÉ, J. (1960). Memòria i plànols del projecte dels Apartaments Chipre, Cap de Salou . Salou (Tarragona). Expedient extret de l'Arxiu del COAC de Barcelona.

BONET CASTELLANA, A i PUIG TORNÉ, J. (1961). Memòria complementària i plànols del projecte dels Apartaments Madrid, Cap de Salou. Salou (Tarragona). Expedient extret de l'Arxiu del COAC de Barcelona.

BONET CASTELLANA, A i PUIG TORNÉ, J. (1961). Memòria complementària i plànols del projecte dels Apartaments Reus, Cap de Salou. Salou (Tarragona). Expedient extret de l'Arxiu del COAC de Barcelona.

BONET CASTELLANA, A i PUIG TORNÉ, J. (1962). Programa i plànols del projecte del complex hotelier "La Solana d'Aro". Sant Antoni de Calonge (Girona). Expedient extret de l'Arxiu del COAC de Barcelona.

BONET CASTELLANA, A. i PUIG TORNÉ, J. (1962). Memòria del projecte urbanístic Costa d'Aro, Sector Treumal . Platja d'Aro (Girona). Expedient extret de l'Arxiu Històric de Castell-Platja d'Aro.

FUSTER, J. (1966). Mediterraenismo. Cuadernos de arquitectura, El turismo en la Costa Brava (Núm. 64), 18-19.

MARGARIT SERRADELL, J. (1963). Temas de actualidad urbanística y arquitectónica. Cuadernos de arquitectura, Viviendas plurifamiliares (Núm. 54), 32.

Fonts secundàries

ÁLVAREZ PROZOROVICH, F. i ROIG NAVARRO, J. (1999). *Bonet*. Barcelona: COAC-Ministerio Fomento.

ANGEL BALDELOU, M. (1978). *La obra de Bonet en la arquitectura espanyola*. Madrid, E.T.S. Arquitectura (UPM).

CARCALÉN GONZÁLEZ, R, LÓPEZ MARTÍNEZ, J, AROCA VICENTE, E i GARCÍA MARTÍN, F. (2021) *Actitudes frente al lugar: Bonet, arquitecturas del turismo y la conquista de Atamaría*. ZARCH 17: 2021, 70-81.

DUOCASTELLA, R. Los fenomenos sociologicos del turismo en la Costa Brava. *Cuadernos de arquitectura*, El turismo en la Costa Brava (Núm. 65), 9-12.

GUERRERO, J. (2020). *Josep Puig Torné, arquitecto*. Tarragona, Universitat Rovira i Virgili.

LÓPEZ MARTÍNEZ, J. (2015). *Paisaje y turismo de masas en la obra de Antonio Bonet Castellana*. Cartagena ESTAE.

PIÉ NINOT, R. (2015). *Investigar sobre la arquitectura del turismo. Cuatro notes para no perderse*. Grup de Recerca en Urbanisme. Departament d'Urbanisme i Ordenació del territori. Universitat Politècnica de Catalunya (UPC).

RAMOS CARAVACA, C. (2013) *Costa Brava, los retos urbanísticos del turismo de masas*. Barcelona UPC.

RAMOS CARAVACA, C. (2014) *¿Cómo se afronta el reto del turismo de masas desde la arquitectura?*. Barcelona.

RÓDENAS GARCIA, J. F. (2013) *Antonio Bonet. Poblado Hifrensa, 1967-1975*. . Reus, Universitat Rovira i Virgili.

RÓDENAS GARCÍA, J. F. i DOMINGO MAGAÑA, J.R. (2015). *Antonio Bonet y Josep Puig Torné. Series triangulares en Cap de Salou*. Universitat de Navarra.

RÓDENAS GARCÍA, J. F. i DOMINGO MAGAÑA, J.R. (2017). *Antonio Bonet. Plataformas*. Universitat de A Coruña, Escola Tècnica Superior d'Arquitectura.

ROEL HERRANZ, P. (2010). *Bonet Castellana. 3 conjuntos de apartamentos en el Cap de Salou*. Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya.